

Oponentský posudok diplomovej práce Mgr. Petry Novákovej „Sexuální robotika: humanizace, genderizace a sexualizace sexbotů“ (Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Studijní program Genderová studia, 2022). Vedúca práce: Mgr. Jana Dvořáčková, Ph.D.

Predložená diplomová práca sa zaoberá problematikou sexbotiek v pomerne širokom zábere. Od pochopenia vzťahov a rozlíšenia medzi robotmi, sexbotkami, umelou inteligenciou ďalej prevádza zobrazovaním sexbotiek v populárnej kultúre, predstavuje dotknutú legislatívu, aby napokon v štvrtej kapitole zhodnotila pozitíva a negatíva vzťahov ľudí a sexbotiek. Autorka hneď v Úvode uvádza, že cieľom práce je „súhrnné predstavení problematiky tzv. ‚sexbotů či sexuálních robotů‘, tj. humanoidně vyhlížejících sexuálních panen vybavených AI a robotickým skeletem“ (1). V zásade tým zároveň pomenúva, čo je najväčším problémom práce – nedostatočné vymedzenie jej predmetu – a z toho vyplývajúce príliš široké, príliš eklektické aj nedostatočne analytické zaoberanie sa problematikou sexbotiek.

Práca nie je rozdelená na zvyčajnú teoretickú a empirickú časť, ako to pri sociálnovedných prácach obhajovaných v programe rodových (genderových) štúdií býva. Autorka síce hneď v Úvode píše, že „bude použit multi-metodový rámec kombinující komparativní analýzu (...) s obsahovou analýzou (...)“ (1), nikde však bližšie použitú metodológiu nevysvetľuje. Ako osoba, ktorá bola vzdelávaná vo filozofii, v rámci ktorej sa ma ako študentky nikdy nikto nepýtal na to, aká je moja metodológia či paradigmatické ukotvenie (to malo vyplývať z podoby textu a interpretovanej literatúry), do istej miery rozumiem tejto absencii podrobnejšieho metodologického ukotvenia. Avšak ako osoba, ktorá má prehľad o podobe študijného plánu genderových štúdií, pre prakticky neexistujúce pojednanie vlastného vzťahu výskumníčky k skúmanému problému a pre neexistujúce objasnenie metodologických a paradigmatických východísk práce pochopenie nemám. Petra Nováková je, myslím, vedená bežnou praxou písania v humanitných vedách, ktoré sú často „súhrnnými predstaveniami“ a ktoré neobjasňujú svoje východiská. Hoci by aj rezignovala na sociálnovedný charakter vlastného výskumu (čo by bolo v poriadku), mala by v kontexte programu genderových štúdií objasniť svoje ukotvenie, východiská, metódy. Na prvý pohľad sa to čitateľke mimo oblast' genderových štúdií nemusí javiť ako problematické. Práca totiž zvládnutím prečítania veľkého množstva existujúcej literatúry a šírkou záberu pôsobí navonok presvedčivo. Je to ale na mnohých miestach chýbajúca argumentácia a tiež nedostatočné zohľadnenie existujúcej feministickej literatúry k téme sexbotiek a k problematike posthumanizmu (ktorý má byť jej hlavným teoretickým rámcom), čo znižuje kvalitu práce.

V prvej kapitole autorka čitateľstvo zoznamuje, čo sexbotky sú vo vzťahu k robotike a umelej inteligencii, podáva prehľad dejín sexbotiek a nafukovacích panien. V záverečnej podkapitole podrobne popisuje vybrané sexbotky. Autorka uvádza, že ide o obsahovú analýzu (s. 24), pričom však neobjasňuje stratégie výberu „výskumnej vzorky“ a postup analýzy, ktorá má byť zameraná na marketingové stratégie. V každom prípade ide o dobrý prehľad, pomocou ktorého si čitateľka diplomovej práce môže spraviť dobrú predstavu o tom, čo sexbotky na trhu so sexuálnymi pomôckami sú. Kapitola prechádza veľkým množstvom odbornej literatúry, v podstatnej miere však vychádza z práce známej feministickej teoretičky – a kritičky – technológií Sherry Turkle. Čítanie Turkle považujem za dobré, no kladiem (si) otázku, či by nebolo bývalo dobré prácu ukotviť omnoho jasnejšie vo feministickej kritike technológií a vedy, prípadne v rozvíjaní staršieho kyberfeminizmu či novšieho xenofeminizmu. Všetky tieto tri prístupy aktívne pracovali a pracujú s posthumanistickými východiskami a práci by pomohli dať aj jasnejšiu genderovú perspektívu.

Genderová perspektíva práce sa totiž prejavuje najmä v dvoch ohľadoch. Po prvé, autorka skúma genderovú stereotypizáciu a s ňou súvisiacu sexualizáciu a genderovanie sexbotiek. Po druhé, neskôr sa bližšie zaoberá vzťahom medzi obrazovými reprezentáciami zobrazujúcimi nerovné až násilné

sexuálne vzťahy v pornografii a medzi materiálnymi artefaktmi – sexbotkami, ktoré je možné podrobovať násiliu či s nimi vykonávať sexuálne praktiky (v prípade sexbotiek v detskom veku), ktoré by boli v prípade ľudských bytostí trestné, na jednej strane, a podnecovaním násilia a znevažujúceho správania medzi používateľmi uvedených reprezentácií a artefaktov na strane druhej. Pritom napríklad z opakovaného vracania sa k argumentu (s. 15 – 16 a ď.), že sexbotky neplnia len sexuálne funkcie, nie sú teda „masturbátormi“, sexuálnymi pomôckami, ale môžu suplovať sociálny kontakt ľudom so sociálnou fóbiou a navyiac tak byť „spoločníčkami“ (companions), vyplýva z feministickej perspektívy relevantná otázka, ako je toto rozlíšenie medzi sexuálnou praxou a sociálnou komunikáciou vôbec genderované. Autorka plnením sociálnych funkcií akoby implicitne chcela ospravedlniť výrobu a používanie sexbotiek, pritom by však bolo dobré otvoriť vôbec otázky genderovanosti sociálnych interakcií, starostlivosti o druhých a ich technologického uchopenia. Napr. na s. 27 popisuje sexbotku spoločnosti Robot Companion AI, ktorá je okrem sexuálnej pomôcky aj digitálno-robotickou asistentkou, jej funkcie zodpovedajú tomu, čo poznajú používatelia a používateľky Alexy. Čo za genderovaný vzťah sa tu medzi používateľom sexbotky a sexbotkou vytvára? Akú podobu v súkromnom prostredí užívateľa sexbotky získava femininita?

V druhej kapitole, ktorá mapuje vybrané sexbotky naprieč populárnou kultúrou, autorka vychádza z presvedčenia, že populárna kultúra zohráva veľkú rolu v popularizácii a legitimizácii sexbotiek (s. 34). Autorka predstavuje sexbotky z populárnych animovaných filmov, televíznych seriálov, komiksov, videohier a stand-upov a ukazuje tak, že sexbotky v reprezentácii sú vlastne pomerne častým javom. Hoci je kapitola zaujímavá, myslím, že ju bolo možné pokojne vynechať a namiesto nej sa venovať niektorým z argumentov či špekulácií, ktoré sú nadhodnené v tretej a štvrtej kapitole práce.

Tretia kapitola práce sa zaoberá legislatívou týkajúcou sa sexbotiek. Je na mieste, ale opäť by jej prospelo lepšie zacielenie, ktoré by bolo možné len vďaka špecifickejšiemu definovaniu výskumného problému či výskumnej otázky. Ochrana osobnej identity žien, ktoré sa stávajú predlohami sexbotiek, ochrana osobných dát užívateľov, problematika práv detí sú všetko dôležité otázky, ale ich poňatie je široké a zároveň v ňom celkom absentuje pohľad feministickej kritiky práva.

Štvrtá kapitola skúmajúca negatíva a pozitíva vzťahov ľudí so sexbotkami je argumentačne a problémovo bohatou kapitolou. Široké rozpätie ale opäť zabraňuje v dostatočnej diskusii. Nie je tu zrejmé, na základe čoho autorka prichádza k tomu výberu morálnych dilem či problémov, ktoré tu prezentuje. – Ako prvý problém prezentuje Petra Nováková otázku sexbotiek z perspektívy princípu škody, resp. neškodlivého konania pričom ho považuje za „nejjednoduchší“ (s. 75). Nerozumiem tomu, v čom spočíva jeho jednoduchosť – mohla by to autorka vysvetliť na obhajobe? Autorka hovorí o bližšie nešpecifikovaných limitáciách princípu (poznámka pod čiarou odkazuje na voľne súvisiaci citát z Milla) a predpokladá, že prínos sexbotiek v starostlivosti by tieto údajné obmedzenia princípu škody mohol „vyriešiť“ (s. 75). Argumentácia je tu skratkovitá – mohla by ju vysvetliť?

V ďalšom bode autorka uvádza potenciálne benefity pravidelného sexuálneho styku, ktorý by mohol byť vykonávaný aj so sexbotkami – sexuálny styk má byť ľudom prospešný z hľadiska zdravotného, ale aj toho, že pomáha chudnutiu (s. 76). Mohla by sa autorka na prvé dva odstavce podkapitoly pozrieť genderovo kritickými očami a ukázať na možné predpojatosti obsiahnuté v tvrdeniach o benefitoch sexuálneho styku? Argumentácia, ktorú totiž proti benefitom sexu predkladá, je celkom iného druhu – poukazuje už na premenu sociality a intimity v dôsledku používania technológií.

Podkapitola o genderových stereotypoch zvlášť predpokladá akúsi predgenderovú, nepohlavnú technológiu, sexbotku („stroje jsou umělé a tudíž bezpohlavní“, s. 80), pričom gender má byť strojom „uměle přidělován tvůrcem, distributorem a uživatelem“ (s. 80). Mohla by autorka na obhajobe vzťahnúť tieto dve tvrdenia k sebe navzájom a objasniť genderovanosť sexbotiek v širokom kontexte?

V ďalšej podčasti autorka rekapituluje najmä diskusiu o vzťahu medzi pornografiou a násilím a snaží sa o vyvodenie záverov pre oblasť sexbotiek. Autorka za problém v tejto oblasti považuje nasledovné: „Nanešťesť nejednotnosť metod používaných k posouzení toho, čo vôbec tvorí pornografický materiál, jak definovat sexuální zneužívání atd. se po celém světě liší, což znemožňuje dosažení konsenzu na toto téma. Navíc výsledky jakýchkoli studií provedených na toto téma nemusí být zobecnitelné napříč kulturami vzhledem k odlišným postojům jednotlivých států k sexu a lidské sexualitě jako takové, a tedy i určení toho, co lze označit za pornografický materiál, a co nikoliv.“ (S. 86.) Prečo je toto problém a prečo by to problém byť nemusel? Ako možno v tejto veci argumentovať z (Vami) vybraných feministických pozícií?

Podobne nedomyšlené sú aj argumenty v časti diskutujúcej kampaň proti sexbotkám v poslednej časti štvrtej kapitoly. Je zrejme, že autorka s ňou nesympatizuje a tvrdenia kampane považuje buď za subjektívne chápanie morálky zástancov kampane (s. 88) alebo za vyplývajúce z heteronormatívnosti a konzervatizmu pôvodcov kampane (s. 88). Položím protiotázku: Viete si predstaviť argumentáciu proti výrobe, distribúcii a používaniu sexbotiek, ktorá by vychádzala z ideologických pozícií liberalizmu a queer sexuality?

Práca vo výsledku mapuje veľký priestor a načrtáva množstvo problémov, často však prirýchlo a povrčne. Záverom sa nesie leitmotív toho, že technológie, včítane sexbotiek, sú skrz naskrz pretkané genderovými stereotypmi. Autorkin postoj realisticky berie na vedomie existenciu sexbotiek a potrebu istej regulácie. Keď však píše, že „určování společenského postoje k sexualizaci robotů závisí na postojích k sexuálním praktikám a lidské sexualitě, které se mohou značně lišit napříč jednotlivými státy“ (s. 93), tak zjednodušuje. Ak by uplatnila feministickú a genderovú analýzu v svojej práci dôsledne, tak by pravdepodobne zistila, že problematike sexbotiek celkom určite nie je podmienená len postojmi k sexuálnym praktikám a ľudskej sexualite v daných spoločnostiach, ale aj ich genderovými poriadkami, ktoré celkom iste prekračujú oblasť sexuality. Toto pochopenie komplexnosti genderu v práci chýba.

Z jazykového hľadiska je práca napísaná na dobrej formulačnej úrovni. Obsahuje chyby v používaní čiarok a niekedy v skloňovaní. Autorka nepoužíva genderovo vyvážený jazyk, čo sa prejavuje najmä v tom, že o sexbotkách hovorí konzistentne ako o sexbotoch – a to aj napriek tomu, že v práci ukazuje podstatný nepomer medzi existenciou ženských a mužských sexuálnych robotov.

Zoznam literatúry je spracovaný dobre, sú v ňom však aj položky, ktoré nie sú citované v samotnej práci a preto tam nemajú čo robiť – napr. metodologický text Krippenberg. Obsahuje tiež knihy, ktoré boli preložené do češtiny, no pre prácu boli použité v anglickom origináli. Zoznam literatúry navyše neobsahuje žiadnu literatúru publikovanú v češtine, čo sa mi vidí byť veľkým opomenutím preskúmania miestneho výskumného prostredia. Autorka tak vytvára dojem, že v jazyku, v ktorom píše svoju prácu, sa daná problematika neskúma – čo tak, predpokladám, nebude.

Na obhajobu by som chcela okrem už v posudku položených otázok predložiť nasledovnú otázku: V svetle kritiky obsiahnutej v tomto posudku, ako by ste reformulovali svoj výskumný projekt a akú výskumnú otázku by ste položili, resp. ako by ste presnejšie vymedzili výskumný problém?

Práca spĺňa nároky kladené na záverečnú diplomovú prácu. Prácu odporúčam na obhajobu a navrhujem ju hodnotiť známku dobre (3) až veľmi dobre (2).

Lubica Kobová, PhD.
Praha, 4. 9. 2022